

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІТЕТІВ У ПОЕЗІЇ ПЕТРА СКУНЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ОДИН»)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.
УДК 811.161. 2'38 "П. Скунець"

Пискач О. Структурно-семантичні та стилістичні особливості епітетів у поезії Петра Скунця (на матеріалі збірки «Один»); 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 10; мова – українська.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних та стилістичних особливостей епітетів у поетичній збірці П.Скунця «Один». Особливу увагу приділено кольористичним, одоративним та емотивним епітетам.

Ключові слова: епітет, кольористичні, одоративні, емотивні епітети, поетичний контекст, дистрибут.

Творчість відомого українського письменника, перекладача, літературного критика П.Скунця була в полі зору таких письменників і літературознавців, як В.Басараб, В.Брюховецький, М.Ільницький, О.Мишанич, Т.Салига, О.Гончар, П.Загребельний, І.Чендей, С.Пушик, Ю.Шкробинець, Ф.Кривін, О.Ігнатівич та ін. Однак лінгвістичний аспект дослідження творчого набутку цього талановитого майстра поки обмежений хіба що кількома статтями та студентськими науковими пошуками.

Цілком погоджуємося з міркуваннями Тараса Салиги, що «про поезію Петра Скунця можна говорити в багатьох аспектах: про чітко виражену її громадянську сутність з великою гамою тем та мотивів, про філігранну витонченість її поезики та прозорість форми, про її здоровий контакт з фольклором, про характерні поетові стильові пошуки тощо» [9, с. 8–9].

Мета нашої розвідки – аналіз структурно-семантичних та стилістичних особливостей епітетів у поезії П.Скунця.

Джерельною базою дослідження є збірка поезій П.Скунця «Один», до якої ввійшли вірші, що з різних причин раніше не публікувалися («Підвівся день», «Зранив я смереку ненароком», «Про що мовчить місяць», «Світ без матері», «Без батька», «Тячів» та ін.), а також поезії останнього десятиліття, що «сприяють осмисленню творчої еволюції письменника, віддзеркалюють ідейно-художнє шукання митця» [9, с. 7].

Як слушно зазначив М.Ільницький, у літературі взагалі важко визначити чіткий рубіж, «коли поет вступає в нову якість, із учня стає вчителем» [4, с.6]. Збірка «Один» примушує нас дивитися на творчість митця як на безперервний розвиток образної системи, думок, ідей, повсякчасне переростання автором своїх меж, переосмислення істин таким чином, що дає підстави відчувати в П.Скунцеві непересічного письменника.

У книзі «Один» простежуються витoki провідних тем, ідей, проблем, тенденцій творчості письменника: історія, фольклор, літературні надбання та постать Тараса Шевченка, що стала провідником для митця у повнокровному осмисленні всієї України. Серед визначних тем доробку Петра Скунця, і зокрема книги «Один», – Україна, її доля, історія, майбутнє. Самі назви розділів вибраного трактують розуміння поетом України на його різних вікових етапах [9, с.8–9].

Як відомо, естетичним ідеалом художньої літератури є образне відображення дійсності. Саме тому в художніх текстах найбільше проявляються можливості переносного вживання слів, які відображають індивідуально-авторську манеру та мовне багатство того чи іншого митця.

Важливе місце серед цих засобів займає епітет – троп, що відіграє значну роль у творенні мовної картини світу, допомагає вирізнити певний предмет чи явище з ряду однорідних, точніше передати думку, надає мові образності, емоційної виразності і є свідченням багатства і розмаїтості мовлення. Ми дотримуємося вузького розуміння епітета, яке «охоплює лише художні, емоційно-забарвлені означення, що відзначаються оригінальністю, нечастим вживанням, індивідуальним змістовим наповненням» [10, с. 3].

З'ясування природи епітетів цікавило О. Потебню, В. Виноградова, В. Жирмунського, О. Веселовського, В. Ващенко, Л. Булаховського, В. Русанівського, В. Чабаненка, С. Єрмоленко, І. Качуровського та ін. Найчастіше привертала увагу дослідників семантико-стилістичні особливості епітетів у художньому тексті (В. Калашник, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Л. Пустовіт, Л. Рожило, Н. Сологуб, Л. Ставицька, Л. Савченко, О. М. Сидоренко, М. Братусь, В. Красавіна, Т. Беценко та ін.), а також у конфесійному стилі (С. Лук'ячук).

Як засвідчують результати проведеного нами дослідження, П. Скунець активно використовує образні означення, що підкреслюють характерні риси, визначальні якості явища, предмета, поняття. Епітети в його поезії вживаються для вирізнення предмета думки, для називання ознаки особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, яка пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем: «За сивими вершинами Карпат **смаглява** ніч ворожить, як циганка» («Два вірші-листи», с. 130); «Квіти **сонні** від мряки, йде **сонна** процесія» («Підкарпатський псалом», с.148); «Листя падає з дерев, мов **криваві** сльози» («Взимку про осінь», с.55); «Хто знає, музо **чорнобрива**, чи хтось би жив моїм **рядком**» («Поезія в жертву», с.85).

В аналізованій поезії переважають **внутрішньо-чуттєві епітети**. Це означення, які передають відчуття ліричного героя, особисті чи суспільні, що переплітаються з настроями природи або суголосно, або контрастно. У їх складі ми виділили **одоративні** та **емотивні** епітети. **Одоративні** епітети характе-

ризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком: *гаряча метіль, гаряче слово, гарячі сльози, затверділі історії, камінний світ, крижане небо, холодна тиша, холодний сон, холодний туман* тощо. Зокрема, в поезії «Підкарпатський псалом» епітет у складі тавтології *гірке горе* є виразним емоційно-експресивним засобом: «*Земле гір і гіркою горя, земле рік і простягнутих рук...*» (с.148).

Найбільшу групу серед внутрішньочуттєвих епітетів становлять **емотивні** (почуттєві) епітети, що цілком закономірно, оскільки автор не тільки виражає власні почуття, а й намагається передати свій поетичний світ одухотворено у почуттєвому сприйманні для інших. Наявність таких епітетів у поезії «створює самодостатню мистецьку якість, поезію узагальненої поетичності, коли всі окремо взяті слова ніби відомі, але на їх сполучуваності виникає свіжий образ, наївно прекрасний» [7, с.348]: *без'язика правда, владний вітер, дикий рев, жива роса, жорстока поезія, закохані слова, зла пісня, змучені думки, знахабнілі вітри, лютий простір, німий розпач, спраглий промінь* та ін. Наприклад: «*Душі живої не зректись вовік*» («Заметіль», с.67); «*Голодні надто в мене почуття, щоб їм такої долі вистачало*» («Вітчизна мрій», с.83); «*Свою злу пісню зима співає...*» («Страта Василя Левського», с. 106); «*За ситим щастям я не знав гонитви*» («3 Георгія Гагієва», с. 292).

Використання **кольористичних** епітетів у поетичному мовленні є традиційною рисою української літературної мови на всіх етапах її розвитку. Колір належить до основних зорових відчуттів і може впливати на душевний і фізичний стан людини. Психологічна дія кольору на людину різноманітна: світлі тони – веселі, радісні, оптимістичні, темні – частіше сумні, гнітючі; теплі – збуджують, надають енергії, холодні – заспокоюють. «Символіка кольору мотивується в національній мовній картині світу особливостями світосприйняття, ментальністю і комунікативною прагматичністю носіїв мови» [5, с. 9].

Лексеми зі значенням кольору, як правило, полісемантичні. На думку Л.Мацько, «вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні. Семантичний обсяг лексеми кольору визначається кількістю назв предметів, що є носіями такого кольору, і становить її парадигму» [7, с. 343].

Впадає в око, що П.Скунць досить часто посилується на кольористичними епітетами, використовуючи переважно *білий, зелений, чорний, синій*, дещо рідше *сірий* і *голубий* кольори. Наприклад: *біла путь, голубий докір, зелений юнак, зелені літа, найчорніша ганьба, сиві вершини Карпат, сиві хрести, синій час, смаглява ніч, чорний привид* тощо. Традиційно білий і синій кольори в П.Скунця (крім їх спектрального значення) є символами краси і ніжності, найсвітліших почуттів, найблагодійніших дум та діянь. Синій колір – це колір неба, води, повітря, квітів, очей, тобто тих реалій, що часто стають предметом образного мовотворення. Наприклад: «*Чи білий світ не зацвіте біліше?*» («І мертвим, і живим, і ненародженим»,

с.96); «*Весняний вечір, синій час, як обійду я серцем вас?*» («Квіти», с. 101). Зелений колір у поета символізує юність, безпосередність, відсутність життєвого досвіду: «*Зелене літо, як зелена юнь...*» («Зимові ескізи», с.66); «*...Пройду свої літа зелені я...*» («Школа на тротуарі», с.81); «*Ти ще надто зелений, юначе*» («Мій скарб», с.45).

Основне символічне значення чорного кольору як траурного наклало відбиток на емоційно-психологічне сприйняття всього того, що має чорний колір, його відтінки та процеси, що призводять до потемніння. У П.Скунця є навіть поезія, що має назву «*Чорна людина*». Чорний колір у збірці «Один» є символом злих сил, підлості, нещастя, трагізму: «*Люди можуть пробачити злочин, і ганьбу найчорнішу зняти, та не можуть простити ночі, коли їх не хотіли знати*» («Краса», с.136); «*Чорна людина розглядає мене впритул*» («Чорна людина», с.89); «*Що в тебе чорна судьба рабині*» («Страта Василя Левського», с. 106); «*У чорну тугу чорної землиці*» («І мертвим, і живим, і ненародженим», с.96). Сірий колір у поета теж виражає негативну оцінку, є символом посередності, одноманітності: «*Сіреньке сите існування*» («Атеїстичне», с.61).

Поетичний контекст дав нам можливість простежити багаті естетичні можливості індивідуальних вживань прикметників-кольоративів *білий, голубий, зелений, синій, сірий, чорний*, у яких зникає конкретна кольорова ознака – і вони стають внутрішньочуттєвими епітетами-символами духовності, краси, ніжності (*білесенька душа, голуба постіль, голубий докір, зелений плач, зелені літа, синій час, сіреньке існування, чорна людина, чорна судьба, чорна туга, найчорніша ганьба*), і навпаки – набуття деякими прикметниками ознаки кольору, внаслідок чого вони стають естетично виразнішими: *золотава ружа, кривавий дим, весняні* (тобто голубі) *очі, жарка* (тобто яскраво-червона) *течія*.

Слово, образну характеристику якому дає епітет, називають дистрибутом. У поезії П.Скунця це переважно лексеми *душа, доля, година, судьба, серце, небо, дух, час, мрія, поезія, людина* та ін. Низка епітетів, що характеризує слово-дистрибут, становить його парадигму. Так, у П.Скунця *душа* (*білесенька, жива, непрактична, слаба, юна*), *доля* (*трудна, міні, максі, мачуха*), *година* (*зла, лиха, хмура*), *судьба* (*чорна, мінлива*), *серця* (*вайлувати, помружені*) та ін.

Вагомість окремих понять, їх відчутне смислове навантаження виражають епітети-оксиморони, що виникли на базі сполучень несполучуваних слів із несподіваними метафоричними зв'язками: *щасливий бій, сонячна туга, смертні боги, сумний усміх, людна пустеля, німа розрада, священний полон*. Такі засоби допомагають повніше відтворити складність і суперечливість зображуваних явищ.

Ми виявили кілька емотивних епітетів, що входять до складу загальнономовних фразеологізмів: *глуна ніч* – пізній час ночі, пізня ніч, *лиха година* – тяжкий час; горе, нещастя, *криваві сльози* – гіркі, невтішні сльози, *мертві душі* – ті, що лише формально числяться де-небудь.

Статистичний аналіз епітетних словосполучень підтверджує, що Петро Скунець віддає перевагу (вживаються більше трьох разів) таким епітетами: **рідний** (рідна мова, рідна земля, рідна пісня, рідний край), **великий** (велика мова, велика революція, велика родина), **високий** (висока ціна, високий простір, високий чин), **живий** (жива душа, жива роса, жива хвиля), **жорстокий** (жорстока поезія, жорстоке небо, жорстокі квіти), **злий** (зла буденність, зла година, зла пісня), **мертвий** (мертві душі, мертві очі, мертві слова), **ніжний** (ніжна туга, ніжне слово, ніжний помах), **німий** (німа розрада, німий розпач, німий супокій), **пустий** (пусте дерево, пустий час, пустий вибрик) тощо.

Майже всі епітети П.Скунця, виражені дієприкметниками, є оригінальними. Тільки один із них фіксується у «Словнику епітетів української мови» – це **насторожені очі**. Наприклад: **закохані слова, замріяні ночі, згасле серце, змучені думки, знахабнілі вітри, зранене серце, облізлий клен, підпалені рани, померлі нерви, просіяний вік, розстріляна краса, розчаровані тучі, скам'яніле чоло**.

Своєрідними «оздобами» в поезії Петра Скунця виступають образно насичені епітети-прикладки, серед яких є й національно виразні, й оказіональні новотвори поета: **Україна-мати, дума-тривога, мати-годувальниця, диво-край, весна-королева, вітри-діди, дими-атланти, доля-**

мачуха, жалибниця-хуга, життя-биття, заметілі-чаклунки, злодій-промінь, зуби-літери, пісня-душа, пісня-повстанка, промені-списи, руки-злети, руки-круки, сльози-краплі, струни-жили, хвилянка-вдовинка та інші. Автор часто використовує епітети-прикладки у складі антитези з метою поглиблення контрастної характеристики: «*I поки десь шикує доля-максі, то доля-міні їсть сухий токан*» («Іванові Чендею», с. 454); «*I в душі не шукаймо сховищ! Зве будильник-поет у даль, і навіщо нам дух-Духнович, де явив себе Сталін-сталь*» («Духнович», с. 423).

Порівнюючи зібраний матеріал із відповідниками «Словника епітетів української мови» [10], ми виявили тільки 13% подібних слів, зафіксованих тут. Це, зокрема, такі: **гірка правда, синя ріка, сонна квітка, непокірне волосся, жаслива правда, холодний сон** тощо. Тому вважаємо, що яскраві, неповторні епітети П.Скунця могли би стати цінним доповненням подібного словника в майбутньому.

Отже, поетична мова Петра Скунця є багатю, динамічною, глибоко чуттєвою, що досягається завдяки майстерному використанню автором значної кількості оригінальних епітетів, які є окрасою тексту і свідчать про тонкий мовний смак і естетичне чуття митця. Неповторний образний світ поета – це барвисте море художнього розмаїття слова, яке необхідно досліджувати і відкривати для людей.

Література

1. Братусь М.Ф. Структура, семантика і стилістичні функції епітета в художній прозі Івана Багряного: автореф. дис... канд. філол. наук / М.Ф.Братусь. – К., 2002. – 16 с.
2. Єрмоленко С.Я. Синтаксис віршової мови / С.Я. Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1969.
3. Ігнатюк О. Петро Скунець: Літературно-критичний нарис / Олександра Ігнатюк. – Ужгород: МП «Ліра», 2000. – 140 с.
4. Ільницький М. Від покоління до покоління: монографія / Микола Ільницький. – К.: Дніпро, 1980.
5. Красавіна В. В. Структурно-семантичні, стилістичні та текстові функції епітета в історичному романі (на матеріалі творів другої половини XIX - першої половини XX ст.): автореф. дис... канд. філол. наук / В.В.Красавіна. – К., 2005. – 20 с.
6. Марцинківська О. Є. Переносне значення та образне вживання / Марцинківська О.Є. // Мовознавство. – 1973. – №3. – С. 24–33.
7. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 463 с.
8. Семашко Т.Ф. Особливості семантики та функціонування слів-кологів в українській фразеології: автореф. дис... канд. філол. наук / Т.Ф. Семашко. – К., 2008. – 26 с.
9. Скунець П. М. Один: Вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри / Петро Михайлович Скунець. – Ужгород: Два кольори, 2000.
10. Словник епітетів української мови / С.П.Бибик, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Пустовіт; За ред. Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431 с.

Ольга Пискач

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭПИТЕТОВ В ПОЭЗИИ ПЕТРА СКУНЦА (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА «ОДИН»)

Аннотация. Статья посвящена исследованию лексико-семантических и стилистических особенностей эпитетов в поэтическом сборнике П.Скунца «Один». Особое внимание уделено колористическим, одоративным и эмотивным эпитетам.

Ключевые слова: эпитет, колористические, одоративные, эмотивные эпитеты, поэтический контекст, дистрибут.

Olha Pyskach

STRUCTURAL-SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF EPITHETS IN THE POETRY OF PETRO SKUNC (ON THE BASIS OF THE BOOK «THE ONE»)

Summary. The article is devoted to the research of lexico-semantic and stylistic features of epithets in the poetic collection of P.Skunc «The One». Special attention is paid to the colour, odorative and emotive epithets.

Key words: an epithet, colour epithets, odorative, emotive epithets, poetic context, distribut.

Пискач Ольга – кандидат філол. наук, доцент кафедри української мови УжНУ